

„Příliš velký kříž“

Meditace obrazu Nejsvětější Trojice na hlavním oltáři kostela Svatého Jakuba v Kutné Hoře

(zkrácený text pro čtení)

Úvodní slovo

Tuto meditaci jsem nazval „**Příliš velký kříž**“. Zde na oltárním obraze Nejsvětější Trojice od mistra Petra Brandla, upoutá náš pohled právě kříž svou velikostí, proto jsme jej vybrali jako symbol této meditace.

Přišli jsme na **meditaci**. Latinsky meditatio znamená přemýšlet, rozjímat, uvažovat. My budeme rozjímat před obrazem Petra Brandla, který na plátně zachytil největší křesťanskou pravdu o Bohu: je jeden, a zároveň ve 3 osobách. Meditací se pokusíme podkrýt roušku tohoto tajemství a necháme se inspirovat pro svůj osobní život.

Modlitba: Dobrý Bože, ve tvém chrámě jsme se shromáždili před obrazem, znázorňujícím Tebe ve třech osobách – Otce, Syna i Ducha svatého. Buď s námi, sešli nám pomoc svého Ducha, ať je tato meditace užitečná našim duším a celému našemu životu. Amen.

Historie obrazu. Petr Brandl maloval tento obraz od 22. října do 22. prosince 1734, tedy 2 měsíce. Materiál je plátno o rozměrech 321 x 236cm, Ovál. Na zadní straně obrazu byla signatura: Petrus Brandl pinxit (F. Beneš, 1865, 293. Toto nemůžeme ověřit bez demontáže obrazu). V nástavci hlavního oltáře "nešťastně" obnoveno asi r.1841 malířem Novotným, r. 1941 restauroval B. Slánský.

Pojetí zvolené Brandlem je tradiční (Otec jako stařec, Syn jako Ježíš, Duch jako holubice). Objednávka obrazu byla vyvolána předchozí obnovou zanedbaného hřbitovního kostela Nejsv. Trojice v l. 1727 - 28 za arciděkana Václava Erithrea. Opatrovníci tohoto kostela zhlédli 20. IX. 1734 s Brandlem oltář, pro který měl obraz namalovat. Brandl požadoval zrušení nevhodného oltáře a navrhl vytvořit podle proporcí kostela větší šestiloketní obraz, za který žádal 600 zl. Šepmistři shledali na svém zasedání 22. IX. tuto částku příliš vysokou a byli ochotni zaplatit jen 200 zl. Ze zprávy z 27. X. plyne, že Brandl trpící nouzí na tuto částku přistoupil, ale požadoval zálohu 100 zl. Brandl se zřejmě musil přizpůsobit rozměru původního oltáře a upustit od svého záměru namalovat obraz větší. Vzhledem ke své nemoci musil dát v zástavu obraz Sv. Antonína Paduánského. 6. XII. bylo rozhodnuto dát malíři další zálohu 50 zl. Brandl obraz před Vánoci dokončil, 22. XII. bylo v zasedání šepmistřů konstatováno, že je hotov a že obraz Sv. Antonína mu byl vrácen. 10. I. 1735 kvitoval Brandl celkovou částku 200 zl., kterou za obraz dostal. Před 10. I. byl obraz provizorně zavěšen v kostele sv. Jakuba. Primátor však jednal se sedleckým klášterním malířem, zda na obraze není nějaká chyba. Podle zprávy primátora z 19. I. 1735 tvrdil nejmenovaný sedlecký malíř, že noha Boha Otce "ovšem krátká a tenká jest" a navrhl opravu. P. Bergman o tom s nemocným Brandlem mluvil a ten byl ochoten chybu odstranit, bude-li mu dán obraz do bytu, tvrdil však, že na něm žádná chyba patrně nebude, až bude dán na místo, na oltář. Z díla je zřejmé, že šlo o přehnanou zkratku nohy Boha Otce vypočítanou pro podhled. Když byl obraz umístěn v kostele sv. Trojice, Brandl do kostela (asi už v lepším zdravotním stavu) na jaře zašel a konstatoval, že "žádnou chybu na tom obraze nevidí a tudíž

nic k napravení nemá" (zpráva z 23. V. 1735). Nedávné tvrzení Preissovo (1989, 582), že chybu "musil Brandl po marném ohrazování napravit", neodpovídá pravdě.

Z obavy, aby nebyl obraz v opuštěném a zanedbaném kostele ukraden nebo poškozen, byl r. 1770 přenesen na arciděkanství a téhož roku umístěn do nástavce hlavního oltáře v kostele sv. Jakuba nad velký obraz F. X. Palka (Stětí sv. Jakuba z r. 1752). V kostele N. Trojice byl téhož roku nahrazen kopií místního malíře F. J. Čoliče, dnes už neexistující. Celková informace o obraze obsahuje rukopisná práce P. M. Veselského, Královské Kutné město, díl V, část místopisná z r. 1874, kap. chrámu Nejsvětější Trojice v Hoře Kutné.

Myšlenka obrazu.

Na základě **biblických zpráv**, zvláště evangelií, je Boží vnitřní život znázorňován jako společenství 3 osob: Boha Otce, Božího Syna a Ducha svatého. Nejvýznačnější je svědectví obsažené ve všech 4 evangeliích o Ježíšově křtu, kdy jsou jmenovány božské osoby výslovně. (Boha Otce, reprezentuje jeho hlas, Syna – pokřtěného Ježíše a Ducha svatého - holubice, Mt 3, 16 - 17). Další významná místa jsou pak Proměnění Páně na hoře, Velekněžská modlitba u Jana – rozhovor Ježíše s Otcem, rozeslání apoštolů s příkazem křtít (Mt 28, 19 Křtíte ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého).

Význam poznání a uctívání Boha v Trojici: My sami bychom lidskou úvahou nebyli schopni poznat něco z interního života Božího. Jestliže nám Bůh sám sděluje informace o svém vnitřním životě, je to projev Jeho velké důvěry, a přání vtáhnout nás do vztahu. Rozdílnost Božích osob v Trojici odpovídá na naše základní otázky života:

1. Kde jsme se tu vzali – odpovídá Bůh Otec „Já jsem vás stvořil z lásky a toužím, abyste žili.
2. Jak to dokážeme, když jsme tak slabí a hříšní – Boží Syn vtělený člověk Ježíš odpovídá „Já jsem zachránil svět, položil jsem za všechny svůj život, můžete to se mnou dokázat“.
3. Ale jak se Tě Ježíši držet – odpovídá Duch „Budu vaším pomocníkem, přimluvcem, povedu vás, jen naslouchejte mému vnitřnímu hlasu a spolehněte se na mne.“ Znáť tajemství Trojice je tedy pro křesťana klíčové.

Obraz svaté Trojice ve výtvarném umění (autor: Jan Klípa – kráceno, odborné termíny nahrazeny srozumitelnějšími opisy v závorce.)

Ve výzdobě katakomb a v umění (raného) ~~předkonstantinovského~~ křesťanství se námět sv. Trojice téměř nevyskytuje. To přirozeně souvisí se silnou vazbou raného křesťanství na judaismus, která s sebou nesla i jistou nedůvěru k výtvarnému umění. Diasporní židovství bylo nuceno najít přijatelnou formu (života) ~~koexistence~~ s modlami jiných náboženství, které byly nebezpečné právě pro svojí sakrální povahu, z níž pocházela jejich moc znečistit pouhým dotykem. (Křesťanský) Bůh jako zcela nehmotný a nepoznatelný neposkytuje pro (své zpodobení obrazem) žádné vzory. Díky tomuto postoji se v podstatě po celé 1. tisíciletí nesetkáváme s (přímým) ~~explicitním~~ zobrazením Boha Otce. Kristus ovšem na sebe vzal lidskou podobu, stal se historickou postavou a jako takový zobrazován... být mohl, o čemž svědčí množství příkladů z výzdoby katakomb či sarkofágů.

Problém zobrazení Trojice vyvstal v souvislosti se snahou o její teologické postižení, a spadá tedy do 4. stol., kdy se na koncilech... konstitovalo trojiční dogma. Nikájský koncil r. 325 definoval (že je Kristus pravý Bůh a pravý člověk zároveň že je stejně Bůh jako Otec) ~~proti Áriovi pravé božství a pravé lidství Kristovo a jeho soupodstatnost s Otcem~~ a koncil Konstantinopolský r. 381 rozpracoval pojmy „osoba“ a „přirozenost“ a dogmatizoval božství sv. Ducha. Tím dostalo církevní učení o sv. Trojici pevné obrysy a před umělce byl postaven úkol ... vyjádřit (tyto pravdy i s jejich paradoxii), ~~kteřý ale nebyl řešen vždy se stejnou úspěšností.~~

Jedním z prvních pokusů o vystižení podstaty Trojice bylo užití geometrické symboliky. Zde se ihned nabízí tvar rovnostranného **trojúhelníku**, který požívá veliké úcty u mnohých kultur. Proti tomuto způsobu zobrazování ale na počátku 5. stol. ostře vystoupil sv. Augustin, protože ve formě trojúhelníku uctívali Trojici manichejci. Díky jeho autoritě tento symbol z výtvarného umění nadlouho vymizel a objevil se opět až ve vrcholném středověku v 11. stol. Stal se pak zcela běžným a velmi oblíben byl v 18. stol, kdy se kromě trojúhelníkových svatozáří Boha Otce, symbolu Božího oka a jiných příležitostí dostává i do architektury. Barokní architektura se svým smyslem pro symbolismus volí trojúhelník za půdorys trojičních kostelů, ale objevuje se často jako tvar okna nebo dokonce oltáře (Andělská Hora). Zde na našem obraze je tvar trojúhelníku kolem Otcovy hlavy a trojúhelník svírají i mraky na obloze.

Z jiných geometrických symbolů se v době románské objevují **tři soustředné kružnice**, což ale bylo odmítnuto (jako zavádějící) ~~pro zjevný subordinacionistický a emanační charakter~~. Německý mystik Heinrich Sueso doporučoval ve 14. stol. zobrazovat Trojici ve formě **tří vzájemně se prostupujících kružnic**. Do této skupiny, která se vyhýbá figurálnímu zobrazení, spadají i rozličné výklady trojičního charakteru kostelů (každý chrám je totiž primárně zasvěcen sv. Trojici), při nichž se poukazuje na **tři lodě, tři apsidy či tři okna** (např. v legendě o sv. Barboře). Názornou ukázkou je též kostel Nejsv. Trojice zde v Kutné Hoře.

Další fází bylo zpodobení Trojice pomocí figurálních symbolů. Klíčovým místem pro toto pojetí bylo **líčení křtu Kristova**, kdy se ozval hlas z nebe a holubice Ducha sv. se snesla na Syna. Hlas z nebe byl vizualizován starým symbolem pravice Boží žehnající z oblak, který byl jako „manus Dei“ znám již antice i umění židovskému. Kristus byl v tomto schématu často nahrazován Beránkem. Tato Trojice se velmi často objevovala v apsidách raně křesťanských basilik, které pak byly oslavovány jako suma křesťanské víry.

Podrobné pozorování.

Obraz sám je těžko přístupný a obtížně se i fotí (pouze ráno a velmi dobrým objektivem). Může nám to připomenout, jak obtížně je pochopitelné tajemství Boží Trojice pro nás obyčejné smrtelníky.

Postavy Otce i Syna na obraze působí smutně a unaveně. Jsou odleskem umělcova stavu, který na konci života, bez peněz, s mnoha dluhy, špatnou pověstí a třesoucí se rukou přeci jen namaloval tento obraz.

Otcova pravá ruka s žezlem je pokleslá. Může to být vyjádření slabé víry v Boží moc nad světem. Jeho levá ruka spočívá na naznačené Zeměkouli. Za ním je silueta, možná další postava (snad autor?) Otcovi je vidět jen jedna noha, pravá, pokrčená, druhou zakrývá andílek. Otec má přes sebe modré nebeské šaty a šedý nezdobený plášť uvázaný pod krkem na obyčejný uzel a přehozený přes nohy (to jsou ony záhadné čáry na jeho klíně). Otcův plášť se za jeho zády vznáší a spojuje s oblaky. Svoji vlastní chudobu Brandl promítl na oblečení této postavy na obraze.

Ježíš na obraze drží **obrovský kříž**. Jeho rozměry mohou symbolizovat obrovské utrpení, které měl za sebou. Ve dřevě kříže je patrný pouze jeden otvor po hřebu. Kolem hlavy je svatozář. Bílá skvrna na Ježíšově paži je expresivně namalovaný ramenní a prsní sval - je příliš výrazný a světlý, kdežto zbytek paže je ve stínu. Ježíš má přes sebe červený plášť (barva krve, umučení), který se vznáší do prostoru. Jeho nohy částečně kryje křídlo anděla (křídlo má tvar luku. Má zobrazení této střelné zbraně zastupovat naše hříchy, pro které byl Ježíš umučen?). Skoro to vypadá, jako by na andělovi seděl. Pod Ježíšem leží ještě černý rubáš, pohřební, se zlatým okrajem. Za Ježíšem je v pozadí zřejmě skála, ve které byl vytesaný Ježíšův hrob.

Holubice Ducha svatého je dramaticky mezi mraky a zezadu osvětlena. Vpravo od holubice je nezřetelný světlý útvar, snad světlý mrak (Hospodin vedl Izraelce světlým

oblakem v noci přes poušť). Za holubicí Ducha svatého je červené pozadí ve tvaru oválného okna, z něj září paprsky do všech stran. Červená barva může připomínat lásku Otce i Syna, z níž Duch svatý vychází. Prakticky může jít i o kontrast, aby byla holubice lépe vidět. Tvar okna může připomínat Boží oko, symbol Boží vševědounosti.

Andělé: Tři andělci jsou v dolní části obrazu - jeden u nohou Otce, druhý u nohou Syna přidržující kříž. Oba se dívají na nás dolů. Třetí anděl je u Ježíšových nohou a vyčnívá jen polovinou postavy. Jedno jeho křídlo, rozvinuté do šířky, přikrývá Ježíše a zároveň ho podpírá. Na krku má náhrdelník z perel, ruce sepnuté k modlitbě. (Ostatní andělci mají podobu batolat bez jakýchkoliv ozdob.)Dívá se na ostatní dva anděly. Je zahalen černým pláštěm se světlým lemováním. Snad je to anděl smrti, který posiloval Krista v Getsemanské zahradě. Tři andělé potvrzují Trojici Boží a zároveň společenství osob.

Další andělci jsou v horní části, mezi oblaky. Patrné jsou dvě dvojice andělských tváří nahoře, dvojice vpravo a jeden andělek vlevo. „Hledí na tvář nebeského Otce“ řečeno slovy Kristovými v evangeliu. Tak jako v nebi kolem Boha, i na zemi nás obklopují andělé a doprovází naše kroky.

Světlo dopadá nezvykle silně i na zem před kříž. Připomíná Boží lásku, která pomáhá dobrým i zlým lidem.

Chyby a nedotaženosti: na různých místech obrazu bílé tečky, na hvězdy jsou moc malé. Řada věcí není domalovaných (Zeměkoule, spodní část obrazu) nebo jsou špatně umístěné (skála za Ježíšem), nebo nemají dokonalé propracování (trojúhelník není rovný). Nedokonalosti tohoto díla nám mohou připomínat naše vlastní slabosti – bílá místa našeho života, kde jsme nevykonali, co jsme měli – nedokončené práce či nevyřešené vztahy – nekvalitně provedou práci či nedůslednost ve výchově dětí. Brandl obraz domaloval i za tu třetinovou cenu. Díky tomu, že vytvořil dílo i přes nesnáze a chyby, můžeme dnes meditovat o Trojici, o životě, o tom, že kříž je někdy hodně velký, ale potřeba ho donést do konce.

Závěrečná modlitba: Děkuje Ti Bože za chvíle, strávené před tímto obrazem Božské Trojice. Děkuje Ti za Petra Brandla, který jej namaloval, i za všechny, kdo jej během téměř tří století opatrovali. Děkuje za všechny krásné myšlenky a poznání k obohacení našeho života. A naše rozjímání zakončujeme chválou Trojice, ke které nás tento obraz zve: Sláva Otci i Synu i Duchu svatému, jako byla na počátku, nyní i vždycky, až na věky věků, amen. (3x)

Kutná Hora 20.10.2013

P. Mgr. et Mgr. Ondřej Matula

Pokud byste chtěli vyjádřit své dojmy, otázky nebo by vás zajímalo pokračování, kontakt na mě najdete na mých webových stránkách www.ondrejmatula.cz